

Відновлення Донбасу: чи зможемо відбудувати втрачене?

Протистояння руйнує не тільки економіку, а й довіру між людьми

Відновлення зруйнованої економіки та соціальної інфраструктури сходу стане у мільярди доларів. Війна триває, і масштаби руйнувань зростають. Крім того, є втрати, які не виміряти в жодній із валют. «Внаслідок війни руйнується довіра між людьми, виникає небезпека поділу суспільства на «ми» і «вони», і це найбільша з небезпек, якій ми мусимо протистояти», — каже директор Інституту демографії і соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, академік НАНУ Елла Лібанова. Як подолати реальні й фантомні болю Донбасу, вона розповіла в інтерв'ю «Голосу України».

«Розраховували на те, що діятимуть Мінські домовленості...»

— Національна академія наук готує науковий супровід відбудови Донбасу та облаштування вимушених переселенців. Вочевидь, свої пропозиції вчені мали надати уряду на передодні міжнародної донорської конференції, яку весь час відкладають...

— Її планують провести у квітні. Коли восени ми говорили про науковий супровід відбудови Донбасу, розраховували на те, що діятимуть вересневі Мінські домовленості, і ми зможемо планувати, як відновлювати промисловість та інфраструктуру. Але вони не діють, перемир'я порушується. Масштаби економічних, екологічних, технічних проблем важко оцінити, бо йде війна і ми не знаємо, що завтра ще буде зруйновано. Брак інформації не дає змоги розробити ефективні рекомендації. Більш-менш зрозумілою є соціогуманітарна складова.

Зрозуміло, що відновлення Донбасу пов'язано із відбудовою його економіки, передусім промисловості. Але не всі зруйновані об'єкти варто реанімувати, немає сенсу відновлювати застаріле виробництво. Натомість треба будувати нові сучасні підприємства.

Однак на сучасних підприємствах люди з неповною середньою освітою не зможуть працювати. Тим часом робоча сила на Донбасі не така вже кваліфікована, як видається на перший погляд. У Донецьку, Луганську, Маріуполі, Макіївці питаю вага людей з вищою освітою більша. Але ж це не весь Донбас. Тому маємо думати про перенавчання тих переселенців, які захочуть повернутися у рідні міста і села, але не знайдуть там роботи.

Через збройне протистояння ми втрачаємо людські ресурси. Люди гинуть, отримують каліцтва, і це величезна трагедія. Але, окрім прямих втрат, є й опосередковані. Сьогодні у світовій економіці велике значення має так званий людський капітал. Це не просто люди, це їхні соціальні зв'язки, їх довіра один до одного і до влади, їх бажання щось зробити задля покращення свого життя. Війна ці зв'язки безжально руйнує. Родичі, сусіди чи колеги по роботі перестають довіряти один одному, а часом навіть розмовляти між собою. Довіри до влади і ЗМІ немає. Через втрати людського капіталу навіть масштабні інвестиції в сучасні технології, в розвиток

економіки не дадуть бажаного ефекту.

Нарешті, останнє, про що я хотіла б сказати, — це формування поділу населення на дві частини — «ми» і «вони». І не має значення, до якої з цих груп ми відносимо себе і які претензії маємо до опонентів. Цей поділ може поставити хрест на наших перспективах і майбутньому країни загалом.

«Ми» і «вони»

— Як цьому протистояти?

— Насправді тут більше можуть зробити самі вимушені переселенці, ніж мешканці тих районів, до яких вони перебираються. Так вже склалося — пристосовуватися завжди доводиться тим, хто приїхав. Переселенці потребують допомоги, і вони її отримують. Безперечно, не так, якої б вони хотіли. Але у нас бідна держава, на більше елементарно не вистачає грошей.

Часто вимушені переселенці й постійні жителі регіонів, до яких вони переїхали, просто не розуміють один одного. Наприклад, прибулі з Донбасу скаржаються, що їм не хочуть здавати житло чи брати на роботу. Насправді в цьому більше суто економічних причин, аніж психологічних, хоча й такі є. Нині у всіх є проблеми: з роботою, зарплатою, кредитами в банках, цінами у магазинах, і люди хочуть мати якусь страховку у вигляді орендної плати за своє житло. Вони міркують — нині переселенець має кошти, а що буде потім? Чи зможу я виселити квартиранта, якщо він відмовиться платити? Те саме стосується роботодавців. Нині державні й приватні підприємства скорочують працівників, відправляють їх у безоплатні відпустки. Якщо у роботодавця якимось дивом виникає вакансія, він хоче взяти фахівця не на два місяці, а на тривалий термін. А переселенець за першої нагоди може повернутися додому. І навряд чи когось з цих двох можна в тому звинувачувати. (Певною мірою влада на це відреагувала. У першому читанні ухвалено законопроект про компенсацію роботодавцям витрат на оплату праці вимушених переселенців. Підприємець зобов'язаний забезпечити переселенцю робоче місце до строк удвічі більший, ніж термін, протягом якого він отримуватиме компенсацію. — «Голос України»).

— Нині багато розмовляють навколо форм і методів люстрації та десепаратизації. Дехто вважає, що під час війни такі дискусії шкідливі, вони не об'єднують суспільство...

— Гадаю, що це більш шкідливо нічого не робити. Особливо під час війни.

— Дуже часто мешканці районів, що потерпають від обстрілів, в усьому звинувачують нашу армію і нашу владу. Причому по обидва боки фронту...

— Їм треба пояснювати (на всіх рівнях, навіть на побутовому, в будь-яких спосіб), що навіть якщо у двір залетіла українська куля, то це не Україна в цьому винна, не українська армія розв'язала цю війну, прийшовши на чужу землю. Якщо хтось хотів жити в Росії, треба було елементарно купити квиток і переїхати туди, а не тягти разом із собою сусідів, які мали інші плани. Є люди, схильні до аналітичного мислення, є — не схильні. Їм треба пояснювати, що у «мирних ополченців» самі по собі не могли з'явитися російські танки, важка артилерія, «Гради». Боюсь, що жіночок віку «50 плюс» вже ні в чому не переконати, але необхідно намагатися, боротися за свідомість кожного жителя України. З молоддю й дітьми треба працювати обов'язково.

2013 року нарешті почала формуватися українська політична нація. Ми перестали думати про те, хто за кого колись там голосував, хто якої національності, звідки походить, в якій церкві молиться... Почали відчувати себе громадянами України. Без цього, між іншим, не було б нині такого потужного волонтерського руху, спрямованого і на допомогу армії, і на допомогу переселенцям. Це надзвичайно важливий чинник, важлива умова для того, щоб відбулась Україна як держава. Тим паче, як успішна держава. Якщо ж поділ на «наших» і «ваших» підірве формування єдиної політичної нації, то ми знову відкотимося назад. Почнемо думати, що я передусім мешканець Донбасу, а вже потім громадянин України.

— Чому такий гіпертрофований регіональний патріотизм був притаманний саме Донбасу?

— Донбас був одним з найуспішніших проектів СРСР. Звісно, там багато шахт, які ще Юз будував. Але багато і радянських, після Другої світової зводили сучасні підприємства. Регіони, де, як на Донбасі, розвивалася важка промисловість, мали міцну соціальну ба-

зу — там швидше будували жило, місцеві магазини краще забезпечували продуктами. Люди звикли, що вони — еліта: «Ми — робітничий клас. Ми — гегемон. Ми годуємо всю Україну». У 80-ті роки усі ці блага раптом зникли. І коли в 1991 році під час грудневого референдуму понад 83 % жителів Донецьчини й Луганщини проголосували за незалежність

України, то значною мірою — через образу на недолюгу «всесоюзну» владу, з якою пов'язували свої економічні негаразди, через впевненість у тому, що в незалежній Україні житиметься краще, при тому зміни будуть швидкими. Натомість розірвалися господарські зв'язки, підприємства розвалилися, своєрідно була проведена приватизація — власність отримав переважно криміналітет... Нова влада, київська, теж виявилась «не такою». В 90-х роках до уряду приходили шахтарі, стукали касками об асфальт, і після того мінявся прем'єр. Люди це більше переконалися, що вони — сила, з якою треба рахуватися. При цьому мешканці Донбасу завжди були прихильні до «порядку», «міцної руки», тим більше «своєї», донецької. Вони звикли ходити на роботу, старанно її виконувати, а про решту мав подбати хтось інший. І коли у 2013-му в Києві люди самоорганізувалися і вийшли з протестами проти Януковича, мешканці сходу щиро не повірили в те, що київський Майдан не був кимось організований і проплачений. Захоплення адмінбудівель на Донбасі багато хто сприймав як дзеркальне відображення Євромайдану. От тільки ані у столиці, ані у Львові, ані в Черкасах під час масових протестів ніхто не паплюжив українські прапори і не вивішував на адмінбудівлях чужі триколори...

Фантомне громадянство

— Росію сприймали як новий СРСР?

— Здебільшого. Інститут демографії НАНУ протягом багатьох років веде моніторинг ціннісних орієнтацій наших співгромадян. Ми користуємося результатами різноманітних обстежень, що проводять авторитетні соціологічні інституції. Зокрема, Інститут соціології НАН України вже багато років ставить одне й те саме запитання: ким ви себе вважаєте (мешканцем свого міста? жителем регіону? громадянином України? громадянином світу? громадянином СРСР?). Влітку 2014 року 14 % мешканців Донецької та Луганської областей вважали себе

громадянами Радянського Союзу — країни, якої немає майже чверть століття. Це просто в голові не вкладається! Крім того, порівняно з іншими східними і південними областями була значно вищою частка людей, які вважали себе передусім мешканцем регіону, і значно нижчим відсоток тих, хто вважав себе громадянином України.

Антиукраїнські настрої посилювалися російською пропагандою, що потоком лилася зі ЗМІ. Чимало мешканців регіону працювали в Росії, знали, що пенсії й зарплати там кращі, а от на те, що й ціни вищі, не зважали. Тут, знаєте, як у відомому анекдоті: не треба плутати туризм із еміграцією. Одна справа — їздити до Росії на заробітки, а інша — там жити. У цьому, до речі, переконалися наші біженці, які отримали не надто теплий прийом у сусідів...

— Більшість переселенців зі сходу сконцентровані у підконтрольних Україні районах Донецьчини й Луганщини та сусідніх областях. Не хочуть їхати далеко від дому...

— Ситуація весь час змінюється, і в прифронтових містах, навіть звільнених і підконтрольних Україні, може бути небезпечно. Гадаю, треба максимально сприяти евакуації мирного населення із зони АТО. Треба забрати звідти якомога більше людей. Їм треба пояснювати, що квартиру чи будинок шкода, але вони не варті людського життя. Так, складно починати все з нуля на новому місці. Але якщо вже ви потрапили в інший регіон, спробуйте якнайшвидше адаптуватися, знайти роботу, віддати дітей у садок, адже вам доведеться тут затриматись надовго, а може й назавжди. Не можна весь час жити на валізах і чекати: ще місяць-два, стихнуть постріли, і я повернусь... Треба усвідомити, що в багатьох випадках просто не буде куди повертатися.

Реінтеграція переселенців — справа муніципальних комісій

— Як забезпечити переселенців роботою?

— Це величезна проблема і найголовніша. Без активної участі самих переселенців тут не обійтись. Але влада мусить всіляко сприяти самоорганізації та самозайнятості тих, хто тікає від війни. Простий приклад. В Україні скрізь бракує дитсадків. Треба максимально спростити процедуру відкриття приватних дошкільних закладів, де одна мама-переселенка могла б доглядати п'ятеро чи десятеро діточок інших мам. Переселенці можуть бути залучені (і вже залучаються) до роботи, пов'язаної з облаштуванням життя самих переселенців. Разом із волонтерами можуть залучатися до створення тимчасових соціальних служб для супроводу тих, хто цього потребує, —

медичного, психологічного, організаційного. Такі структури мають отримати офіційний статус і кошти.

Ці питання треба віддати місцевим органам влади. Облаштуванням і реінтеграцією біженців мають опікуватися спеціальні муніципальні комісії, до яких, крім чиновників, треба обов'язково залучити волонтерів, громадськість, представників організацій переселенців. З одного боку, такі комісії будуть ефективніше використовувати наявні ресурси (бо краще знатимуть, де потрібна допомога і яка), а з другого, знімуть напруження й недовіру між біженцями і тими, хто їх приймає.

Треба створити спеціальні муніципальні фонди (за рахунок місцевих бюджетів, міжнародних організацій, благодійних внесків) для облаштування й адаптації тимчасово переміщених осіб.

— Допомогу на оренду житла держава платитиме переселенцям протягом півроку. Що далі?

— Треба подивитися, де є гуртожитки і як вони використовуються, де маємо колишні військові містечка, відремонтувати ці приміщення. До мене приходять представники донорських організацій і благодійних структур, які там працюють. І я висловлюю свою точку зору — не бачу сенсу будувати спеціальне житло для переселенців. Бо це литиме воду на той млин, який поділяє українське суспільство на «ми» і «вони». Багато людей, чиї близькі родичі віддали і віддають своє життя за Україну, живуть в жалких умовах. І вони цього не розуміють. Водночас треба думати, як розмістити переселенців територіально. Відправляти в глибинку людей, які ніколи не працювали в сільському господарстві і не знають, як це робити, не має сенсу. Тим паче взимку, коли прогудуватися з городів не вийде. Не думаю, що треба розмішувати переселенців компактно, адже якщо вони мешкатимуть поряд з місцевими мешканцями, їм буде легше адаптуватися.

— Чи отримала НАНУ кошти на підготовку наукового супроводу відновлення сходу?

— Поки що ні. Але сподіваємося, що отримаємо.

— У що стане відбудова регіону і хто має дати на це гроші?

— Це мільярди доларів. Нині ми намагаємося розробити методику оцінки збитків, завданих війною. Якщо нарешті запрацюють реформи, про які ми з вами мріємо, якщо економіка почне вибиратися з кризи, кошти знайдуться. Коли стане зрозуміло, що далі відбуватиметься на Донбасі, чи це буде повноцінна частина України, чи територія на зразок Придністров'я, чи щось інше, коли принаймні буде впевненість, що звідти агресія не піде далі, тоді будуть гроші. Від донорів, від держави, від благодійників.

Бесіду вела
Ганна ЛУКАНСЬКА.